

MIDDELEN**Strip**

Naar Nederland (pagina 60-64)

Bijlage

Erfenissen van slavernij (pagina 76-77);

Herdenken en vieren (pagina 78-79)

Werkbladen

11-12

DOELEN**Kennis:**

- Leerlingen weten dat Nederland in 1863 de slavernij afschafte in Suriname en op de Antillen.
- Leerlingen weten dat de talen Sranan Tongo en Papiaments erfenissen zijn van de slavernij.

Historisch besef:

- Leerlingen beseffen dat Quaco als zwarte vrije man in Nederland niet zijn eigen leven bepalen.
- Leerlingen begrijpen dat nakomelingen van slaven vandaag de dag nog vragen over hun afkomst en identiteit.
- Leerlingen zien in dat racisme een erfenis is van slavernij die mensen nog steeds pijn doet.

Empathie / inleving:

- Leerlingen vermijden groepsbenamingen die de betreffende personen als discriminerend of onaangenaam worden ervaren.

INGREDIËNTEN**Bijlage**

lezen (pagina 76-77)

Nabespreken

- De erfenissen van slavernij
- What's in a name?
- Meningelij: kwetsende benamingen

WERKBLADEN

Werkbladen

11-12

Quiz**Suggesties voor maatschappijleer**

WERKBLADEN

LEZEN

Bijlage pagina 76-77.

Tip

Toon op het digibord de kaarten van sporen naar slavernij in Nederland: www.mappingslavery.nl.

VRIJHEID EN ONDERDRUKKING
Nabespreken werkblad 11

VMBO - HAVO/VWO**1**

Men zegt wel dat ontmenselijking een kenmerk is van slavernij. Daar hoort bij dat eigenaren en slavenhandelaren probeerden iemands identiteit af te nemen.

A) Waarom zouden ze dat doen?

> *Bijvoorbeeld: als je iemands identiteit negeert, is het makkelijker die persoon te onderwerpen, de machthebbers hoeven zich minder 'schuldig' te voelen; dan kwamen tot slaaf gemaakten minder snel in opstand; dan konden de machthebbers hen beter zien als onmondige mensen; het bevestigde het gevoel van meerderwaardigheid bij de machthebbers; met je bezit mag je doen wat je wilt; dan geven de tot slaaf gemaakten hun 'eigen' cultuur vanzelf wel op.*

B) Zoek in de strip drie voorbeelden van manieren waarop tot slaaf gemaakten vernederd werden.

> *Bijvoorbeeld: slaven werden als koopwaar behandeld en verhandeld; hun naam werd afgenomen; ze werden een nummer; ze werden gebrandmerkt; het geven van zware lijfstraffen; de discriminerende wetten en regels; geen onderwijs mogen volgen; verbod op eigen cultuur en godsdienst; zwarte vrouwen werden verkracht door hun eigenaar; door verkoop werden kinderen gescheiden van hun ouders / moeder.*

2

Op haar sterfbed zegt Olijf tegen Quaco: 'Jij BENT geen slaaf, van niemand! Onthoud dat! Schrijf in je eigen woorden op wat Olijf volgens jou bedoelt.

> *Bijvoorbeeld: je bent wel een slaaf, maar je weet in gedachten dat je iemand anders bent; je bent niet alleen dat wat de eigenaren of machthebbers van jou willen maken; je bent ook iemand die vriendschappen sluit; je moet je misschien wel aanpassen, maar je bent vrij om te denken wat je wilt; veel van wat je denkt en doet blijft voor de eigenaar verborgen; je bent niet als slaaf geboren, maar ontvoerd en tot slaaf gemaakt; je moet blijven vertrouwen op je eigen kracht.*

ERFENISSEN VAN DE SLAVERNIJ

HAVO/VWO

Bespreek met de klas:

1

Wanneer schafte Nederland de slavernij af voor Suriname en de Antillen?

> 1863.

2

Denk je dat er nog mensen leven wiens overgrootouders in slavernij hebben geleefd?

> Ja, het gaat om drie generaties. Iemand die 1935 geboren is uit een ouder die zelf 35 was (en dus geboren is in 1900) kan zeker overgrootouders hebben die in slavernij geboren zijn en zelfs grootouders.

Materieel erfgoed

Toon op het digibord de kaarten van sporen naar slavernij in Nederland: www.mappingslavery.nl. (website in ontwikkeling)

3

Welke plek is het dichtst in de buurt of kennen leerlingen?

4

Waar vind je fysieke sporen van de slaventijd in Afrika, in Nederland, op de Antillen en in Suriname? (Zie bijlage pagina 76)

> Slavenforten langs de Afrikaanse Westkust; slavenhutten op Bonaire; het West-Indisch Huis in Amsterdam; de marrondorpen in het binnenland van Suriname.
Er zijn stadroutes in Utrecht, Haarlem, Amsterdam, Middelburg en Den Haag langs gevelstenen die herinneren aan de slavernij en huizen van handelaren of bestuurders van de VOC en WIC

Immaterieel erfgoed

5

Wat kan slavernij betekenen voor hedendaagse nakomelingen van tot slaaf gemaakten?

- > Sommigen zijn trots op hun identiteit en herkomst, anderen zijn er onzeker over. Sommigen doen DNA-tests om te achterhalen waar hun roots liggen.
- > Velen zijn zich ervan bewust dat hun huidskleur ook nu nog vaak bepaalt hoe anderen naar hen kijken en welke kansen zij hebben in de Nederlandse samenleving.

6

Wat vinden de leerlingen van het idee dat de Nederlandse overheid excuses aanbiedt voor haar rol in de slavenhandel en slavernij?

- > Wijs erop dat het voor je mening wellicht uitmaakt of je een nakomeling bent van mensen in slavernij of van mensen die wellicht betrokken waren bij de slavenhandel of het exploiteren van een plantage.
- > Vraag de leerlingen zich te verplaatsen in een van deze groepen. Maakt dat uit voor hun antwoord?

WHAT'S IN A NAME? Over groepsbenamingen

VMBO - HAVO/VWO

- De leerlingen lezen 'Naar woord' (bijlage pagina 77).

Bespreek met de klas:

1

Een van de erfenissen van de slavernij en de verouderde rassentheorieën is het woord 'neger' dat ook nu nog door velen als kwetsend wordt ervaren.

- > Verwijs de leerlingen naar pagina 16 in de strip: Quaco vraagt waarom hij een 'neger' wordt genoemd. Dat is een woord dat de 'blanken' gebruikten om Afrikanen aan te duiden. De woorden 'slaaf' en 'neger' werden in die tijd vaak als synoniemen gebruikt. De negatieve associatie is gebleven. Vooral Afro - Amerikanen haten het woord 'neger'; want ze ervoeren tot in de jaren '60 van de vorige eeuw dagelijks dat 'negers' minder rechten hadden dan 'blanken'. Enkel hun 'zwarte' huidskleur telde. Ook veel Nederlanders (met of zonder Afrikaanse roots) vinden 'neger' een naar woord.

2

Vandaag de dag worden mensen die in Nederland geboren zijn nog vaak als Marokkaan, Turk, Surinamer of Antilliaan aangeduid.

In de Verenigde Staten en Engeland laat men door een verbindingstreepje zien waar iemand zijn of haar wortels heeft. Wat is daarvoor te zeggen?

- > Het verbindingstreepje laat zien waar iemands voorouders geografisch vandaan komen. Het is heel gewoon dat je zegt dat je Nederlander bent. Hoe mensen zich noemen hangt natuurlijk van de situatie af. Een Duitser die al dertig jaar in Nederland woont zal de vraag: 'Waar kom jij vandaan?' al snel opvatten als een vraag naar zijn land van herkomst en antwoorden: 'Ik ben Duitser'. Ook woorden als Marokkaanse Nederlander of Hindostaanse Nederlander verwijzen naar iemands roots. Zo'n aanduiding zegt niets over hoe 'Nederlands' die persoon zich kan voelen.

3

A) Welke benaming gebruiken de leerlingen voor 'donkere' mensen? En hoe noemen ze 'lichtgekleurde' mensen? Is het wel nodig om iemands huidskleur te benoemen?

- > Jongeren op de uitprobeerscholen noemden zichzelf en/of anderen vaak bij voorkeur 'donker', 'bruin' of 'getint'. 'Zwart' vonden veel van hen een naar woord, omdat het niet iemands huidskleur beschrijft maar een persoon indeelt in een 'categorie'. Voor 'lichtgekleurde' mensen gebruikten ze liefst 'blank'.
- > Licht eventueel toe hoe u zichzelf zou beschrijven en waarom u voor die term kiest.
- > Als er geen etnische diversiteit is in een 'witte' klas, laat dan de 'blanke' leerlingen bedenken hoe mensen met Afrikaanse achtergrond wellicht graag genoemd willen worden en aan welke groepsnamen ze waarschijnlijk een hekel hebben.

B) Hebben de leerlingen weleens gemerkt dat iemand de term die zij gebruikten als beledigend ervoer?

- > Maak duidelijk dat iemand een benaming als beledigend kan ervaren, zonder dat de ander die benaming negatief bedoelde.

C) Vraag de leerlingen of zij zich wel eens beledigd hebben gevoeld door een benaming die anderen hen gaven? Leerlingen die dat willen, geven een voorbeeld.

- > Het kan hierbij gaan om de namen voor een etnische groep, maar ook om scheldwoorden als homo of mietje of een groep in de jongerencultuur zoals skaters, nerds, rappers, hipsters.

D) Maakt het uit wie het zegt? Kunnen Afro-Nederlandse vrienden onderling zeggen: 'Hé neger, laten we gaan voetballen?' zonder dat de ander boos wordt?

- > Vrienden kunnen onder elkaar woorden gebruiken die anders kwetsend zouden zijn, omdat ze de bedoeling van de ander kennen. Als een 'witte' vriend een Afro-Nederlandse kameraad 'neger' noemt vindt die dat waarschijnlijk niet fijn, want daarmee maakt hij een onderscheid tussen hen twee. (Vergelijk eventueel met het gebruik van 'boeren' of 'Joden' onder voetbalfans. De 'boeren' gaan die term soms als een geuzennaam gebruiken, Ajaxfans noemen zichzelf 'Joden' zonder dat ze dat zijn.)

E) In welke situaties is het echt nodig om iemands huidskleur te benoemen?

- > In een opsporingsbericht, in het paspoort, als je voor iemand anders zonnebrandolie moet halen.
- > Vinden leerlingen het een goed idee om de kleuraanduidingen zo weinig mogelijk te gebruiken? Wat verandert er dan?

F) Vraag de leerlingen of ze bereid zijn met die gevoeligheden van anderen rekening te houden.

- > Zou het een positief effect op de samenleving hebben als iedereen rekening houdt met de beleving en gevoelens van anderen en dus geen onnodige groepsbenamingen gebruikt?
- > Moedig leerlingen aan om er iets van te zeggen als zijzelf of anderen (op school) aangesproken of beschreven worden op een manier die ze niet prettig vinden. Of, als ze dat liever doen, dat aan u of hun mentor te melden.
- > Maak duidelijk dat u het fijn vindt als iedereen zichzelf kan zijn en anderen met respect behandelt.

WERKBLADEN

WERKBLAD 12

**De klank van macht /
De innerlijke stem****Instructie**

- De leerlingen werken in viertallen.
- Ieder kiest een plaatje uit de strip waarin iemand macht uitoefent over iemand anders en schrijft voor twee personen op wat ze zeggen (Publieke Stem) en wat ze denken (Innerlijke Stem). Samen kiezen ze er een uit om op te voeren.

**Stap 1:
dialogen schrijven**

De leerlingen schrijven dialogen bij de gekozen situatie waarin ze voor beide personages noteren hoe hun 'publieke stem' klinkt (1) en wat hun 'innerlijke stem' wellicht zegt (2).

Bespreek vooraf hoe de publieke stem zal klinken van degene met macht.

- > *Zelfverzekerd, grof, hard, zonder blad voor de mond.*
De publieke stem van de onderdrukte klinkt eerder zo:
- > *Bang, onderdanig, achterdochtig, onzeker.*
Hoe ligt dat voor de innerlijke stemmen?
- > *Degene met macht kan wel iets denken wat hij niet zegt, maar dat komt meestal niet voort uit angst.*
- > *Bij de onderdrukte zal het verschil tussen de publieke stem en de innerlijke stem het grootst zijn. Als er macht over je wordt uitgeoefend en je kunt er niet tegenin gaan, kun je wel inwendig in opstand komen.*

**Stap 2:
Rollenspel**

De leerlingen bedenken hoe ze scène 1 en scène 2 kunnen uitbeelden in een rollenspel.
Twee leerlingen oefenen de scènes. De anderen geven tips om het verschil in macht zichtbaar te maken in lichaams-houding, mimiek en stemgebruik. Ze gebruiken eventueel attributen zoals een omslagdoek / panji, tropenhoedje, zweep, leeg wijnglas of een Quaco-achtige hoed, of andere voorwerpen die ze bij de hand hebben.

Presentatie

Leerlingen die dat willen presenteren de gekozen situatie voor de klas in twee rondes. Ze mogen hun blaadje met tekst daarbij gebruiken.

Ronde 1: De publieke stem

De twee spelers zeggen ieder hun tekst bij de publieke stem.

Als deze scène is afgelopen klappt u in uw handen. De leerlingen 'bevrozen' en blijven enkele seconden zo staan.

Ronde 2: De innerlijke stem

U klappt opnieuw in uw handen om de versie met de innerlijke stem te starten. Laat de leerlingen aan het eind van hun rollenspel weer even 'bevrozen' en klap in uw handen om het rollenspel af te sluiten.

Als je een tot slaaf gemaakte speelt, kijk dan in het schema wat jouw naam geweest zou zijn als je net als Quaco uit het gebied komt waar nu Ivoorkust en Ghana liggen. Daarvoor moet je weten op welke dag van de week je geboren bent. (Bron: Ineke Mok, *Kind aan de ketting, Opgroeien in slavernij – toen en nu*, 2011.)

Geboortedag	Jongensnaam	Meisjesnaam
zondag	Kwassie	Kwassiba
maandag	Kodjo	Adjoueba
dinsdag	Kwamina, Kwabena	Abinniba, Abramba
woensdag	Kwaku, Kwakoe, Quaco	Akkoeba
donderdag	Jauw	Jaba
vrijdag	Koffy, Coffie, Kofi	Afua
zaterdag	Kwami	Amba, Amimba

Rollenspelen nabespreken

1

Wat was een sterk punt van ieder groepje?

- > Het kan dan gaan om de tekst, de argumenten, het spel of de verhouding tussen de twee personen.

2

A) Bij welk koppel zag je het grootste verschil tussen woord en houding tussen ronde 1 en ronde 2?

B) Waaraan zag je dat precies?

- > Hoe klonken de twee stemmen? Welke gebaren waren anders? Was er een verschil in mimiek / oogopslag? Kon je de emoties in de tweede ronde makkelijker herkennen?

C) Waren de verschillen het grootst bij de machtigen of juist bij degenen over wie macht uitgeoefend wordt?

D) Waar ligt dat aan?

- > Iemand die onderdrukt wordt moet zich meer inhouden, voelt zich niet vrij om zichzelf te zijn, een verkeerd woord of gebaar kan de onderdrukker boos maken en straf, ontslag of kleinering tot gevolg hebben.

E) Hoe was het om zo'n rol te spelen?

- > Vraag of de leerlingen het spannend vonden, wat ze lastig vonden, hoe ze zich voelden.
 - Maakt het uit of ze de rol van de machtige speelden of die van onderdrukte?
 - Vonden de 'machtigen' het lastig om de ander te overheersen?
 - Vonden de 'onderdrukten' het moeilijk om in de eerste ronde timide te zijn, of juist in de tweede ronde hun gevoelens uit te drukken?
- > Concludeer dat het voor iedereen verschillend kan zijn, dat de een een hekel heeft aan machtsuitoefening en een ander zich moeilijk kan schikken in de rol van onderdrukte.

F) Welke onderwerpen kozen de leerlingen? Waarom kozen ze daarvoor?

- > Ging het altijd over de positie van een tot slaaf gemaakte tegenover zijn 'eigenaar'? Of ook om andere machtsrelaties, zoals Olijf die tegen Quaco zegt: '(...) Ga en blij gezond.' (pagina 25); Stedman die een soldaat beveelt: 'Hou op met klagen en maak mijn hangmat vast' (pagina 32); Afua die tegen Quaco uitvalt en zegt: '(...) Ga weg of ik roep de basya.' (pagina 52); Quaco die Jan Mulat tegen de grond slaat (pagina 41).

G) Kun je dergelijke situaties van macht en onmacht vertalen naar je eigen leefwereld?

- > Niet wat betreft de situatie van iemand in slavernij tegenover een 'eigenaar'; misschien wel als het gaat om een mens in een machtsrelatie zoals: leraar en leerling, ouders en kinderen, trainer en voetballer, arts en patiënt, een oudere en jongere broer of zus. Ook speelt mee hoe populair iemand is, hoeveel geld hij heeft, zijn lichaamsbouw en uiterlijk, of iemand inschikkelijk is of snel van zich afbijt.

Werkblad 12, vraag 3 Na de slavernij

De leerlingen bedenken een dialoog tussen de personages uit hun rollenspel als zij elkaar na de afschaffing van de slavernij weer tegenkomen. Hoe zal hun gesprek verlopen?

Instructie

- Enkele tweetallen presenteren hun dialoog.
 - > Besteed aandacht aan de positie van de onderdrukte. Wat zou hij tegen de 'machtige' willen zeggen? Gaat hij verwijten maken of excuus vragen? Wil de 'machtige' zich verontschuldigen?
 - > Bij wie gaan de twee personen beiden met een positief gevoel weer uit elkaar? Is het denkbaar dat ze ooit vrienden zullen worden? Waarom wel / niet?
 - > Refereer aan de uitspraak van Nelson Mandela: 'Resentment is like drinking poison and then hoping it will kill your enemies' (Wrok koesteren is zoets als gif drinken en hopen dat het je vijanden zal vermoorden). Het overwinnen van wrok/haat gaat gemakkelijker als anderen jouw pijn erkennen en inzien dat niemand een ander tot slaaf had mogen maken.

QUIZ

Alternatief voor een heel lesuur.

- Verdeel de delen van de strip over groepen van vier of vijf leerlingen (groep 1: pagina 1-13; groep 2 pagina 14-31; groep 3: pagina 32-47; groep 4: pagina 48-59; groep 5: pagina 60-64). Verdeel ook de pagina's van de bijlage over de groepjes.
- Deel 5 is erg kort; dat groepje kan bijvoorbeeld als extra opdracht: maak vragen bij de tijdlijn in de bijlage.
- Alle leerlingen stellen in ieder geval één vraag over de bijlage.

Stap 1 instructie

(10 minuten)

De leerlingen formuleren vragen.

Wijs hen op verschillende typen vragen:

- Weetvragen: bijvoorbeeld wanneer is de slavernij door Nederland afgeschaft?
- Inzichtvragen: bijvoorbeeld wat is het doel van wrede straffen? Waarom wilde Quaco niet mee op militaire missie?
- Inlevingsvragen: waarom is Quaco niet blij met zijn mooie hoed?
- Tekstvragen: wie zei deze zin? (de leerlingen kiezen een letterlijke zin uit de strip die past bij een specifiek persoon).

Geef ieder groepje ook één verplichte vraag, bijvoorbeeld:

1

Wie werkten mee aan de deportatie van slaven naar 'de West'? Noem de beroepsgroepen.

2

Welke drie manieren heb je in de strip gezien van verzet of in opstand komen?

3

Welke gebieden waar slaven naartoe werden gebracht, komen voor in de strip?

4

Kies drie belangrijke jaartallen in de geschiedenis van de slavernij. Wat gebeurde er toen?

5

Welke rol speelde de driehoekshandel in de slavenhandel?

6

Noem drie slaven die in opstand kwamen. In welk gebied woonden zij?

Stap 2

De leerlingen formuleren vragen

(10 minuten)

- Iedere leerling maakt twee vragen, met behulp van de strip en de bijlage.
- Loop rond en help leerlingen met het formuleren van de eigen vragen.
- Geef suggesties bijvoorbeeld: Waarom werd Quaco gescheiden van zijn broertje Kwabena?
- Samen kiezen de leerlingen hun beste twee vragen voor het groepsvel en noteren die samen met de 'verplichte' vraag. Ze schrijven de antwoorden op een apart blad.

Stap 3

Vragen uitwisselen

(10 minuten)

Bepaal of de leerlingen de strip en de bijlage erbij mogen houden.

- Ieder groepje geeft het eigen blad met vragen (en zonder de antwoorden) door aan de volgende groep en ontvangt het blad van de groep ervoor.
- In vijf minuten noteren de groepsleden hun antwoorden op de vragen individueel. Daarna kiezen ze in vijf minuten de beste antwoorden door die met kleur te onderstrepen.

Stap 4

Klassikaal beantwoorden

(20 minuten)

- De leerlingen van groep 1 lezen hun vragen voor. De leerlingen van groep 2 noemen hun antwoorden. Andere groepjes kunnen aanvullingen of correcties geven.
- Vervolgens beantwoorden de leerlingen van groep 3 de vragen van groep 2 et cetera.
- Houd op het bord de score bij van correcte antwoorden per groep. De groep krijgt een extra punt als een van de leden een aanvulling of correctie heeft op de vragen van een andere groep.
- Bedenk eventueel een passende beloning voor de groep met de meeste punten.

MODERNE SLAVERNIJ

Suggesties voor maatschappijleer.

1**Bespreek**

Er zijn weinig beelden van werkende kindslaven, vroeger en nu. Hoe zou dat komen?

2**Opdracht**

A) Zoek foto's van werkende kindslaven op het internet.

B) Probeer te achterhalen wie de foto's heeft gepubliceerd en waarom die persoon dat volgens jou gedaan heeft.

3**Vraag**

Is er in de relatie tussen loverboys en hun slachtoffers ook sprake van slavernij?

4**Eerlijke kleding**

- Op www.rankabrand.nl staan kledingbedrijven ingedeeld op een schaal van A tot E op basis van het effect op het klimaat, de milieubelasting en de arbeidsomstandigheden.

A) Vraag de leerlingen om de volgende les zo 'schoon' mogelijke kleding te dragen. Doe zelf ook mee en draag die dag minstens één kledingstuk dat goed scoort.

B) Vraag de leerlingen om geld in een glazen pot te doen bijvoorbeeld: voor het kledingstuk met een B doen ze 5 cent in een glazen pot, voor C 10 cent, voor D 15 cent en voor E 20 cent. Wat doen we met het geld?

- > Teruggeven of overmaken naar Ranka-Brand. Zie de actie: [Steun Rank a brand op de site.](#)

5**Onderzoek kledingkeuze**

- Bekijk met de klas op YouTube [Eerlijke kleding / made in Cambodja](#) (4 minuten) van het CNV.

A) Herhaal het onderzoek van CNV-jongeren op www.cnvinternationaal.nl in de klas. Laat de vragen zien en vraag de leerlingen te scoren door vinger opsteken.

B) Vergelijk daarna de uitslag met die van CNV (zie de prezie Lespakket voorlichting eerlijke kleding: 'Ik vind het niet erg om meer te betalen': 42,3% mee eens, 34,5% niet meer betalen. Eerlijke kleding is hip: eens 55%, oneens 2,5%). Hoe ligt dat hier?

C) Maakt het uit dat jullie stemmen met vinger opsteken?

D) Wie let er nu al op 'eerlijkheid' bij de aanschaf van nieuwe kleding? Wie wil voortaan beter gaan letten op arbeidsomstandigheden van de makers?

6**Meningenlijst: koop jij die broek?**

- Hang voor in de klas links een blad met *Ja* en rechts een blad met *Nee*.
- Vraag de leerlingen: Wat zou jij doen? Kopen of niet? Ga bij iedere vraag op de plek staan die het best bij je past. Dat kan ook ergens in het midden zijn.
- Nodig na iedere vraag een paar leerlingen uit om hun keuze te motiveren.

A) Je ziet een broek van je favoriete merk in de uitverkoop: 30 euro. Precies dat model en die kleur die jij wilt. Koop je hem?

- > Ja, nee, of twijfel je?

B) Je moeder zegt: Zo goedkoop? Daar hebben vast kinderen aan gewerkt. Je denkt er nog eens over na.

- > Ja, nee, of twijfel je?

C) Je kijkt op de website: www.rankabrand.nl. Jouw merk scoort slecht. Maakt dat wat uit?

- > Ja, nee, of twijfel je?

D) Stel: Je ziet een reportage uit Bangladesh. In een fabriek worden etiketten van jouw merk gevonden. Kinderen werken er 12 uur per dag tegen een zeer laag loon in een brandgevaarlijke omgeving. Koop je die broek toch?

- > Ja, nee, of twijfel je?

E) Op een feestje ontmoet je een jongen uit Bangladesh. Hij ziet wat je aan hebt en zegt: 'Koop dat merk niet meer, mijn buurmeisje van 12 werkte in die fabriek.' Ga je voortaan beter opletten of je kleding door kinderen is gemaakt?

- > Ja of nee. Argumenten?

F) Wat is jullie conclusie?

- > Hoe meer je weet, hoe moeilijker het is om te kiezen?

Of: die ene broek, dat maakt toch niks uit?

Of: ik zal blijven kopen wat het goedkoopste is, want ik heb ook maar weinig geld.

Of: het is mijn zaak niet. Laat de regering dat maar oplossen.